

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.8.149](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.8.149)

УДК 338

В. С. Чернець,
аспірант, Університет «Україна»

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

V. S. Chernets
graduate student, University "Ukraine"

ECOLOGICAL AND ECONOMIC FEATURES OF MANAGEMENT OF FORESTRY ENTERPRISES

В статті наведено особливості сучасного управлінського підходу у вигляді способів, важелів та інструментарію щодо ефективного функціонування підприємств лісової галузі України. Визначено основну проблематику в їх діяльності, зокрема відзначено такі особливості як використання лісових ресурсів в якості предметів і засобів праці, довготривалість періоду лісовирощування і як результат – довгострокове інвестування фінансових ресурсів, необхідність своєчасного та в повному обсязі здійснення відповідних рубок догляду і формування, постійний процес лісопоновлення та лісорозведення, впровадження системи протипожежних заходів і протиепідеміологічного захисту, охорона від самовільних рубань. В роботі запропоновано концептуальну модель системи управління лісогосподарськими підприємствами, яка базується на загальновідомих імперативах функціонування сучасної системи лісокористування в цілому: економічної, соціальної та екологічної компоненти. Таким чином, об'єктами системи управління виступають зазначені складові фінансово-господарської діяльності підприємств, дохід від діяльності яких може бути збільшено в результаті підвищення їх ефективності. На основі визначених напрямів по відповідних соціо-еколого-економічних складових запропоновано механізм реалізації вказаної системи управління. Зокрема, обґрунтовується формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання (альтернативні джерела фінансування - банківське кредитування, приватні інвестиції, страхові фонди, лізинг, міжнародні гранти); власні кошти підприємств - за рахунок розширення обсягів основного виробництва, диверсифікації господарської діяльності шляхом укладання угод публічно-приватного партнерства з суб'єктами аграрного підприємництва та органами місцевого самоврядування, розвиток сільськогосподарського виробництва на нелісових землях тощо); соціальна складова представлена ефектами від організації рекреаційної та оздоровчої діяльності, від створення нових і догляд за існуючими полязахисними лісосмугами та ефектами від мисливського господарства; екологічна складова враховує такі напрями як лісорозведення на непридатних для сільськогосподарського призначення територіях, збільшення насаджень як чинник росту кількості депонованого вуглецю, розвиток водоочисних та водозахисних функцій лісових насаджень вздовж річок, озер, водойм тощо.

The article presents the features of the modern management approach in the form of methods, levers and tools for the effective functioning of forest enterprises in Ukraine. The main issues in their activities are identified, in particular, such features as the use of forest resources as objects and means of labor, the length of the growing period and as a result - long-term investment of

financial resources, the need for timely and full implementation of appropriate care and formation, constant process of reforestation and afforestation, introduction of a system of fire-fighting measures and anti-epidemiological protection, protection against unauthorized felling.

The paper proposes a conceptual model of the management system of forest enterprises, which is based on the well-known imperatives of the modern forest management system as a whole: economic, social and environmental components. Thus, the objects of the management system are these components of financial and economic activities of enterprises, the income from the activities of which can be increased as a result of increasing their efficiency. On the basis of the defined directions on the corresponding socio-ecological and economic components the mechanism of realization of the specified control system is offered. In particular, the formation of the financial and economic mechanism of forestry is substantiated (alternative sources of financing - bank lending, private investment, insurance funds, leasing, international grants); own funds of enterprises - due to the expansion of basic production, diversification of economic activity by concluding public-private partnership agreements with agricultural enterprises and local governments, the development of agricultural production on non-forest lands, etc.); the social component is represented by the effects of the organization of recreational and health activities, the creation of new and care for existing protective forest belts and the effects of hunting; the ecological component takes into account such areas as afforestation in areas unsuitable for agricultural purposes, plantation increase as a factor in increasing the amount of deposited carbon, the development of water treatment and water protection functions of forest plantations along rivers, lakes, reservoirs, etc.

Ключові слова: лісогосподарські підприємства; система управління; лісові ресурси; екологічна компонента; фінансовий стан; ефективність.

Key words: forest enterprises; management system; forest resources; ecological component; financial condition; efficiency.

Лісові ресурси по своєму змісту відносяться до такого складного і комплексного виду природного потенціалу, в якому зосереджено економічну, соціальну та екологічну компоненти, які обумовлюють необхідність розробки різних методичних підходів до управління лісогосподарськими підприємствами в залежності від пріоритетності зазначених економічної, соціальної чи екологічної складових. Запровадження на підприємствах лісової галузі сучасних принципів та механізмів управління не завжди враховує надзвичайну комплексність вказаного об'єкту управління, яка характеризується низкою особливостей: використання лісових ресурсів в якості предметів і засобів праці, довготривалість періоду лісовирощування і як результат – довгострокове інвестування фінансових ресурсів, необхідність своєчасного та в повному обсязі здійснення відповідних рубок догляду і формування, постійний процес лісопоновлення та лісорозведення, впровадження системи протипожежних заходів і протиепідеміологічного захисту, охорона від самовільних рубань.

Складний екологічний стан більшості території нашої держави, спричинений високим ступенем антропогенної дії, обумовив занадто швидке погіршення як довкілля і здоров'я населення, так і знецінення природно-ресурсного потенціалу, а тому надзвичайно актуальним є питання поліпшення стану навколишнього природного середовища. Головною, на погляд вітчизняних і зарубіжних науковців, передумовою відтворення природної складової антропогенно-трансформованих ландшафтів є формування ефективної системи управління лісогосподарськими підприємствами, в тому числі шляхом проведення реорганізаційних та реструктуризаційних процедур.

Крім того, оскільки на сьогоднішній день відсутні нормативно-законодавчі документи щодо можливості отримання плати лісогосподарськими підприємствами за використання побічних ресурсів лісу (гриби, ягоди, лікарська сировина) та рекреаційно-туристичних і захисних властивостей лісових насаджень, існує нагальна необхідність в розробці та впровадженні механізму залучення додаткових коштів на підприємства лісової галузі.

Аналіз публікацій. Розвиток лісогосподарської діяльності в Україні буде залежати від наявності затвердженої національної лісової політики, яка забезпечить цілеспрямований та ефективний розвиток підприємств лісового господарства, оптимальне управління та керівництво цим процесом на загальнодержавному і галузевому рівнях, а також від ефективності взаємодії складових механізму, відповідності набору інструментів, важелів та заходів потребам та сучасним викликам середовища функціонування лісогосподарських підприємств. На сьогоднішній день вже доведено, що ефективність використання лісових ресурсів України є можливим та необхідним, особливо в соціальному та екологічному аспектах - сприяння розвитку сільськогосподарської галузі, збільшенню рекреаційного потенціалу та кількості і

якості водних ресурсів, поліпшенню екологічної ситуації, створення нових робочих місць, відтворенню флори та фауни, притаманної для степової зони нашої країни тощо.

В сучасній теорії управління особливого значення набули результати досліджень таких вітчизняних і зарубіжних вчених як І.Ансофа, І.О. Бланка, В.Х. Бівера, І.Т. Балабанова, О.І. Барановського, О.Я. Базилінської, Ф.Ф. Бутинця, Дж.Гелбрейта, Т.В. Головка, Р.Л. Дафта, Дж.Куїна, М.Мескона, М.Мінсберга, Є.В. Мниха, Т.Пітерса, М.Портера, Г.Саймона, В.К. Савчука, Р.С. Сайфуліна, Г.Г. Старостенка, А.А. Томпсона, А. Чандлера, А.В. Чупіса, Дж. Фрімана, К. Хеддервіка та інших. Вирішення окремих проблем щодо визначення напрямів та обґрунтування шляхів підвищення ефективності управління лісогосподарськими підприємствами нашої країни знайшли відображення у доробках І.Антоненко, Я.Бойка, Р.Дубаса, О.Дребот, Я.Ковалю, І.Лицура, М.Шершуна, О.Фурдичка, І. Ярової [1-8].

Невирішена проблематика. Проте, незважаючи на численні дослідження, зазначена проблематика вивчена недостатньо, а питання формування системи управління на основі комплексного підходу не досліджувалося. На часі є розроблення методичних підходів щодо формування складових такої системи управління і на їх основі обґрунтування комплексу стратегічних заходів по відповідних соціо-еколого-економічних напрямках функціонування лісогосподарських підприємств. Недостатньо вивченою на сьогодні залишається проблема визначення і обґрунтування механізму забезпечення належного фінансового стану лісогосподарських підприємств [9].

Вважаємо особливо важливим відзначити, що ведення лісогосподарської діяльності має бути невиснажливим, враховувати інтереси, взаємовідносини та співпрацю між територіальними громадами, органами влади державного та регіонального рівня, а також орієнтуватися на розвиток у перспективі. Інтереси всіх сторін повинні бути забезпечені. Відомо, що у розвинутих країнах контроль за дотриманням балансу інтересів здійснюється державою, яка створює відповідні умови. Таким чином, розвиток лісогосподарської діяльності в певному регіоні не може бути забезпеченим без відповідного сприяння держави та створення нею сприятливих умов. Зважаючи на специфіку галузі та ліс як стратегічний державний ресурс, лісогосподарська діяльність в регіоні не може розвиватися відокремлено без державного втручання, але у той же час потрібно врахувати, що оскільки ведення лісогосподарської діяльності здійснюється в регіоні, то кроки підвищення її ефективності повинні здійснюватися у першу чергу на регіональному рівні. Тому, завданнями функціонування еколого-економічного механізму розвитку лісогосподарської діяльності в регіоні є [10]:

- забезпечення регіональних потреб у якісній сировині;
- раціональне ведення лісогосподарської діяльності;
- забезпечення балансу між задоволенням соціальних та економічних потреб регіону та урахування екологічних вимог;
- забезпечення конкурентоспроможності лісових господарств регіону;
- підтримка сприятливих умов участі лісових господарств у процесах зовнішньоекономічної діяльності.

Мета дослідження – розробка і формування ефективної системи управління лісогосподарськими підприємствами на основі визначення необхідних організаційно-управлінських заходів по відповідних соціальних, екологічних та економічних складових.

Вклад основного матеріалу. Обґрунтування шляхів зміцнення фінансового стану державних лісогосподарських підприємств України, в першу чергу, передбачає розробку концептуальної моделі системи управління ними, яка повинна не лише створювати умови для їх ефективного економічного функціонування, що неможливе в малосировинних регіонах без державного фінансування, але забезпечувати виконання більш вагомого завдання загальнонаціонального рівня – створення додаткових робочих місць та підвищення благополуччя місцевих громад.

На сьогоднішній день відсутні концептуальні підходи щодо формування складових системи управління лісогосподарськими підприємствами. На наш погляд, така модель повинна базуватися на загальновідомих трьох ціннісних імперативах (підсистемах) функціонування лісових біоценозів та лісокористування в цілому: економічної, соціальної та екологічної компоненти, що відображено на рисунку 1. Таким чином, об'єктами системи управління виступають зазначені складові фінансово-господарської діяльності підприємств, дохід від діяльності яких може бути збільшено в результаті підвищення їх ефективності.

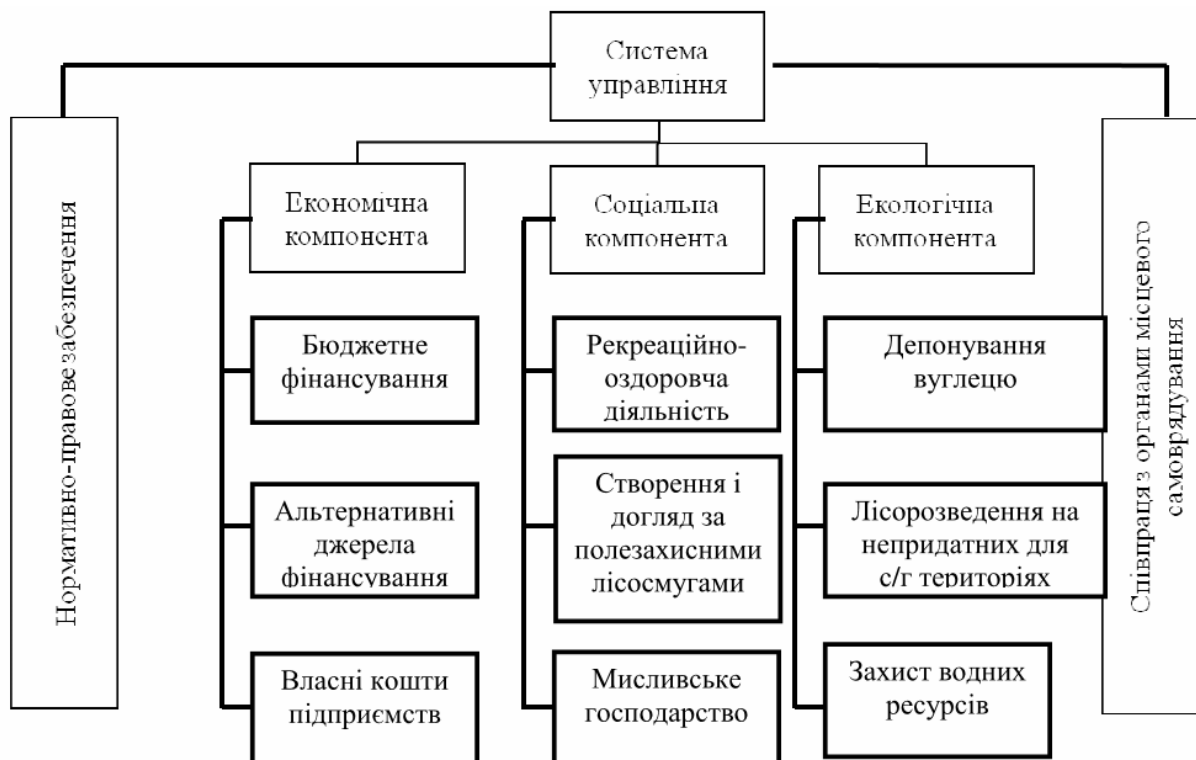

Рис. 1. Формування системи управління лісгосподарськими підприємствами

До того ж представлена модель не виокремлює окремо частину доходу від основної (операційної) діяльності лісгосподарських підприємств - отримання і реалізація деревини в результаті рубок формування лісу та вибіркових і суцільних санітарних рубок, оскільки даний вид діяльності здійснюється на постійній основі, але, на жаль, не завжди є прибутковим з урахуванням низьких цін на паливні дрова.

На жаль, виокремити в них економічний потенціал, як підгрунття для більш ефективного функціонування, часом достатньо складно через низку об'єктивних та суб'єктивних причин, зокрема:

- відсутність на сьогоднішній день сформованого Державного фонду розвитку лісового господарства України;

- відсутність затвердженого на загальнодержавному рівні єдиного порядку стягнення і розрахунку розмірів сплати за збір ягід, грибів, лікарської та технічної сировини (дане питання знаходиться в повноваженні органів місцевого самоврядування, які, як виключення, розробили та ввели в дію такі порядки на відповідній території);

- відсутність затвердженого на загальнодержавному рівні єдиного порядку стягнення і розрахунку розмірів сплати за використання рекреаційного потенціалу територій лісгосподарських підприємств;

- низька зацікавленість суб'єктів агропромислового виробництва в розширенні обсягів та належному догляді за існуючими полежахисними лісосмугами;

- відсутність зацікавленості органів місцевого самоврядування в розвитку екосистемних послуг лісгосподарських підприємств (реконструкція парків і скверів, оздоровлення місцевого населення через поглинання лісовими насадженнями викидів промислових, добувних та комунальних підприємств, підвищення кількості та якості водних ресурсів в результаті лісорозведення вздовж річок та озер тощо).

Не зважаючи на зазначені недоліки, економічна складова формування системи управління лісгосподарськими підприємствами вже достатньо глибоко досліджена в попередньому розділі через призму формування фінансово-економічного механізму лісгосподарювання, зокрема пропонується використовувати: бюджетне фінансування зі спеціального фонду Державного бюджету України або майбутнім Державним фондом розвитку лісового господарства (через запропоновану методику прогнозування бюджетної потреби кожним лісгосподарським підприємством); альтернативні джерела фінансування (банківське кредитування, приватні інвестиції, страхові фонди, лізинг, міжнародні гранти); власні кошти підприємств (за рахунок розширення обсягів основного виробництва, диверсифікації господарської діяльності шляхом укладання угод публічно-приватного партнерства з суб'єктами аграрного підприємництва та органами місцевого самоврядування, розвиток сільськогосподарського виробництва на нелісових землях тощо).

Соціальна складова представленої концептуальної моделі управління лісгосподарськими підприємствами формується на основі таких соціально-економічних ефектів: ефекти від організації рекреаційної та оздоровчої діяльності, ефект від створення нових і догляд за існуючими полежахисними лісосмугами та ефект від мисливського господарства. Слід вказати, що окремі підприємства південних і південно-східних обласних управлінь лісового та мисливського господарства мають зручне розташування в прибережній зоні Чорного та Азовського морів, що обумовлює можливість будівництва закладів санаторно-оздоровчого, культурного та розважального характерів. Нині такі приклади поодинокі на території державних лісових підприємств, але в разі наявності фінансового ресурсу та ефективного менеджменту їх можна

збільшити в рази. Ефекти від створення нових і догляд за існуючими поєзакисними лісосмугами достатньо різноманітні: економічні – збільшення урожайності сільськогосподарських культур, екологічні – збільшення об'ємів депонованого вуглецю і соціальні – забезпечення робочими місцями жителів регіону.

Щодо мисливського господарства, то на сьогоднішній день достатньо непрозорим та неефективним є процес формування доходів від нього. Так, лише частина угідь лісових підприємств офіційно передана в оренду (до того ж за цінами, сформованими багато років тому), наявна відсутність систематичного контролю за полюванням через незаповненість штатного розпису лісової охорони та/або службове зловживання посадових осіб (тенденція зменшення рівня надходжень від штрафних санкцій за незаконне полювання), відсутність функціонування повноцінного обліку тварин та птахів в регіоні тощо.

Екологічна складова представленої концептуальної моделі управління лісгосподарськими підприємствами враховує такі заходи: лісорозведення на непридатних для сільськогосподарського призначення територіях (відвалів добувних порід, кар'єрів, ярів); збільшення насаджень як чинник росту кількості депонованого вуглецю; розвиток водоочисних та водоохисних функцій лісових насаджень вздовж річок, озер, водойм тощо.

Ефекти від депонування вуглецю заключаються не лише в отриманні фінансових ресурсів підприємствами згідно Кіотського протоколу, але і в оздоровленні місцевого населення, що може бути підтверджено або спростовано відомими показниками (збільшення продовжуваності життя, зменшення рівня захворюваності традиційними для даного регіону захворюваннями).

Представлена концептуальна модель соціо-еколого-економічної системи управління лісгосподарськими підприємствами не лише створює умови для їх ефективного функціонування, але і забезпечує, серед інших чинників, виконання і більш вагомого завдання загальнонаціонального рівня – створення додаткових робочих місць та підвищення благополуччя місцевих громад, що формуватиме чинники, які в майбутньому унеможливають занепад українського села.

На представленій моделі відображено і необхідне нормативно-правове забезпечення функціонування системи управління, яке полягає в усуненні недоліків законодавства щодо можливості функціонування Державного фонду розвитку лісового господарства України; відсутність затвердженого на загальнодержавному рівні єдиного порядку стягнення і розрахунку розмірів сплати за збір ягід, грибів, лікарської та технічної сировини; відсутність затвердженого на загальнодержавному рівні єдиного порядку стягнення і розрахунку розмірів сплати за використання рекреаційно-оздоровчого потенціалу територій лісгосподарських підприємств тощо.

Крім того, запропонована модель управління лісгосподарськими підприємствами передбачає співпрацю з органами місцевого самоврядування, необхідність чого обумовлена проведеною децентралізацією адміністративної системи країни. Така співпраця може бути надзвичайно багатогранна – від укладання комерційних угод щодо реконструкції існуючих та створення нових парків і скверів, збільшення надходжень до місцевих бюджетів в результаті створення нових робочих місць до підвищення продовжуваності життя місцевого населення через поглинання лісовими насадженнями викидів промислових, добувних та комунальних підприємств, підвищення кількості та якості водних ресурсів регіону тощо.

Список використаної літератури.

1. Лицур І.М., Махінко Р.Г. Управління природними ресурсами України в умовах децентралізації влади. Соціально-економічний потенціал України: правове регулювання, проблеми і тенденції розвитку : матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та науковців, м. Київ, 19 травня 2017 р. Київ : Університет «Україна», 2017. С.22-24.
2. Антоненко І.Я. Формування ринковоорієнтованого фінансово-економічного механізму розвитку лісоресурсної сфери України. Агросвіт. — 2011. - № 13-14. С. 7 - 12.
3. Бойко Я.М. Фінансово-економічний механізм розвитку лісового господарства регіону. Науковий вісник. Економіка АПК//Київ.- 2014.-№2. - С.75 - 84.
4. Коваль Я. В., Блажкевич Т. П., Волочков В. В. Планування виробництва в лісовому господарстві: навчальний посібник. Житомир : Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2011. - 504 с.
5. Шершун М.Х., Дребот О.І. Лісовий сектор Європи у контексті змін форм власності та реформування системи управління лісового господарства. Науковий вісник НЛТУ України, Вип. 22.4. - 2012. - С. 307-315.
6. Фурдичко О.І., Лавров В.В. Лісова галузь України у контексті сталого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти : монографія. Київ : Основа, 2009. – 424 с.
7. Ярова І.Є. Розвиток еколого-економічних механізмів у системі сталого управління лісгосподарськими підприємствами. Механізм регулювання економіки. 2010. № 4. С.198-207.
8. Дубас Р.Г. Оценка возможностей капитализации лесохозяйственной деятельности в Украине на основе матрично-параметрических представлений. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. Вип. 7. С. 69-75.
9. Дубас Р.Г., Камратов С.В. Формування стратегії розвитку підприємств лісового господарства України. *Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. Серія Економіка* (м.Маріуполь). Науковий журнал. 2017. №4 (77). С.52 – 60.
10. Дубас Р.Г., Дядченко І.І. Теоретичні засади антикризового управління лісгосподарством півдня України. *Науково-практичний журнал «Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку»* - Київ. 2018. - №15. - С. 66-73.

References.

1. Lytsur, I.M. and Makhinko, R.H. (2017), "Management of natural resources of Ukraine in the conditions of decentralization of power", *Materialy dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta naukovtsiv* [Materials of additional information of the All-Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduate students and science], Sotsialno-ekonomichnyi potentsial Ukrainy: pravove rehuliuвання, problemy i tendentsii rozvytku [Socio-economic potential of Ukraine: legal regulation, problems and development trends], Kyiv, 19 May 2017, Universytet «Ukraina», pp. 22-24.
2. Antonenko, I.Ya. (2011), "Formation of a market-oriented financial and economic mechanism for the development of the forestry sphere of Ukraine", *Agrosvit*, vol. 13-14, pp. 7 - 12.
3. Boiko, Ya.M. (2014), "Financial and economic mechanism of forestry development of the region", *Naukovyi visnyk. Ekonomika APK*, vol. 2, pp.75 - 84.
4. Koval, Ya. V. Blazhkevych, T. P. and Volochkov, V. V. (2011), *Planuvannia vyrobnytstva v lisovomu hospodarstvi: navchalnyi posibnyk* [Production planning in forestry: a textbook], Vyd-vo «Zhytomyrskiy natsionalnyi ahroekologichnyi universytet», Zhytomyr, Ukraine, P. 504.
5. Shershun, M.Kh. and Drebot, O.I. (2012), "Europe's forest sector in the context of ownership change and forest management reform", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, Vyp. 22.4. - 2012. - S. 307-315.
6. Furdychko, O.I. and Lavrov, V.V. (2009), *Lisova haluz Ukrainy u konteksti staloho rozvytku: teoretyko-metodolohichni, normatyvno-pravovi ta orhanizatsiini aspekty: monohrafiia* [Forest industry of Ukraine in the context of sustainable development: theoretical and methodological, regulatory and legal and organizational aspects: monograph], Osnova, Kyiv, Ukraine, P. 424.
7. Yarova, I.Ye. (2010), "Development of ecological and economic mechanisms in the system of sustainable management of forestry enterprises", *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol. 4, pp.198-207.
8. Dubas, R.H. (2014), "Assessment of opportunities for capitalization of forestry activities in Ukraine on the basis of matrix-parametric representations", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, vol. 7, pp. 69-75.
9. Dubas, R.H. and Kamratov, S.V. (2017), "Formation of the strategy of development of forestry enterprises of Ukraine", *Menedzher. Visnyk Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia. Seriya Ekonomika*, vol. (77), pp. 52 – 60.
10. Dubas, R.H. and Diadchenko, I.I. (2018), "Theoretical principles of anti-crisis management of forest use in the south of Ukraine", *Naukovo-praktychnyi zhurnal «Problemy innovatsiino-investytsiynoho rozvytku»*, vol. 15, pp. 66-73.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2019 р.